

La correspondència de Jordi Arbonès

Dolors Udina

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Traducció i d'Interpretació
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain

Resum

Entre les dues mil cartes que aplega l'epistolari del traductor Jordi Arbonès, n'hi ha més d'un miler amb diferents cases editores que permeten seguir any rere any la política editorial catalana pel que fa a les traduccions de literatura anglesa i nord-americana en la segona meitat del segle XX, així com l'evolució de la llengua catalana en aquest període. A més a més, l'intercanvi epistolar d'Arbonès amb més d'un centenar de corresponents del món de les lletres catalanes ens ofereix una imatge de la vida quotidiana del traductor a l'Argentina i de l'estret vincle que l'unia a Catalunya des de la llunyania.

Paraules clau: correspondència, traducció literària, llengua literària, editorials.

Abstract

Among the two thousand letters that form the bulk of correspondence sent and received by the translator Jordi Arbonès, more than a thousand were maintained with different publishing houses. They allow us to follow year after year the Catalan publishing politics of English and American literature translations during the second half of the 20th century, as well as the evolution of Catalan language during this period. Furthermore, the Arbonès' epistolary interchange with more than a thousand correspondents from the Catalan cultural world allows us to have a glimpse of his daily life in Argentina and realise the close link which united him to Catalonia from far away.

Key words: correspondence, literary translation, literary language, publishing houses.

Per les particulars circumstàncies de la seva vida, Jordi Arbonès, que va viure a l'Argentina des dels anys seixanta fins que hi va morir l'any 2001, va acumular una correspondència única que aplega més de dos milers de cartes a partir de les quals es pot seguir pràcticament dia a dia la seva vida quotidiana des de 1965 i, més especialment, la seva dedicació a la traducció de literatura anglesa i nord-americana. En cadascuna de les cartes que escriu es fa palès el seu enyorament profund i la seva visió nostàlgica d'una Catalunya ideal. «Quan tradueixo al català em sento una mica més lligat a la nostra terra i se'm torna més suportable el penós "exili"», escriu a Francesc Vallverdú el 1981. Prova d'això, segurament, és que

guardés tan gelosament totes les cartes, tant les que rebia com les còpies que ell enviava, i que insistís als amics en tot moment perquè l'escrivissin sovint. «Reconec que en sóc, d'impacient —escrivia als anys noranta a Montserrat Roig—, sobretot pel que fa a la correspondència. Jo crec que la causa és la llunyania i l'enyor de la terra, dels amics, i les cartes són com un lligam, de manera que quan no arriben sento com si aquest lligam s'afluixés, i aleshores m'agafa una gran angoixa». Gràcies a això, tenim una dilatada correspondència que ens permet seguir pas a pas la seva evolució tan anímica com professional.

Jordi Arbonès es va traslladar a l'Argentina el 1956, a vint-i-sis anys, seguint els passos de la que després seria la seva dona, Isabel Villaverde. Havia començat a treballar a catorze anys, «portant paquets a les agències i recaders», i dedicava les nits a estudiar «teneduria de llibres» i anglès. Tal com explica en una carta a Joaquim Carbó: «En aquells anys de la postguerra, obscurs i tristos, després que el pare retorna de França, on hi va passar no sé quant temps tancat en un camp de concentrament [*sic*], vam haver de treballar tots tres per mal viure: el pare del seu ofici malpagat, la mare fent feines en un despatx i jo pencant en dues o tres feines, de les nou del matí a les deu del vespre». A Barcelona havia participat en la confecció de la revista *Inquietud* i assistia a les reunions de la Penya Cultural Barcelonesa, del carrer Sant Pere Més Baix, on va conèixer Albert Manent, Ricard Salvat i Joan Triadú, alguns dels corresponents més antics que al llarg dels anys li començarien a obrir portes del món editorial i cultural català en general.

A l'epistolari de Jordi Arbonès, amb més d'un centenar de corresponents, s'hi troben cartes de pura amistat (amb els amics que ja havia fet a Barcelona —Albert Manent, Joan Triadú, Ricard Salvat, Ramón Botines— i amb els molts que va anar fent per carta des d'Argentina, com ara Manuel de Pedrolo, Montserrat Roig, Joaquim Carbó, Joaquim Mallafrè, Antoni Clapés, Patricia Gabancho, Matthew Tree, etc., cartes d'admiradors, que solen acabar com a amics (com Antoni Serra i Jaume Ruaix), i cartes amb gent de teatre. El rerefons de totes elles és, sempre, la cultura catalana, els llibres, el teatre i les traduccions. (Per cert que, lamentablement, no consten en el nostre arxiu les cartes que va intercanviar amb Manuel de Pedrolo, sobre qui va escriure un llibre: *Pedrolo contra els límits*, i que sens dubte devien plasmar els comentaris literaris d'aquests dos intel·lectuals tan propers en molts aspectes vitals).

És evident, però, que la correspondència més interessant per a nosaltres com a Facultat de Traducció és el miler de cartes dirigides i rebudes de les cases editorials que ens permeten fer-nos una panoràmica molt realista del món editorial català a la segona meitat del segle xx. Sens dubte, l'existència d'un traductor que treballa a milers de quilòmetres de distància és un cas únic en la literatura catalana i, a més a més, ens permet disposar d'una documentació exhaustiva, a partir d'un cas concret, de mig segle d'edició catalana. A les diverses cartes, a través de l'encàrrec i la negociació particular de cadascuna de les traduccions que li ofereixen i de les condicions econòmiques del moment, podem veure l'evolució editorial de la literatura catalana: de primer en els darrers anys de dictadura franquista, quan un dels principals problemes per a l'edició de llibres era la censura; a continuació, la dècada dels setanta, quan amb gran entusiasme i tot un món per descobrir es comen-

cen a traduir les millors obres de la literatura anglosaxona; després, des de mitjan dècada dels vuitanta i primers dels noranta, quan es comença a traduir absolutament TOT, i per acabar, al final de la dècada de 1990, en què es comença a parlar de crisi i es diu que els llibres en català tenen pocs lectors i l'edició ha tocat sostre.

En aquesta correspondència amb editorials es pot seguir, a banda de les obres que li van encarregant, el traç del regateig pel preu per pàgina traduïda, els problemes de contractes, les dificultats per al cobrament i els comentaris que permeten anar-se fent una idea sobre l'evolució de la llengua literària i les diferents directrius i models que es van imposant a mesura que el català es va normalitzant.

També s'hi pot veure com, amb el pas dels anys, les editorials passen d'estar dirigides per «literats» pròpiament dits a trobar-se més en mans de gestors de la literatura, o simplement gestors. Mentre en els seixanta, setanta i vuitanta, els corresponsals d'Arbonès a les diferents editorials eren Joan Oliver (en el cas d'Aymà), Francesc Vallverdú (en el cas d'Edicions 62), Sala-Sanahuja (a Llibres del Mall), Francesc Parcerisas (a Edhasa), Víctor Sunyol (a Eumo), etcètera, a la dècada de 1990 els corresponsals són principalment «gestors», com ara Miquel Alzueta, Susana Andrés, Julieta Leonetti, Paco Antón, etcètera.

Per bé que les editorials amb les quals va tenir més contacte van ser Aymà (amb la qual va intercanviar vora 400 cartes del 1966 al 1998), i Columna (prop d'un centenar, del 1990 al 2000), l'epistolari conté cartes amb una vintena d'editorials, que van des d'Estela, Llibres de Sinera, Pòrtic, La Magrana, Eumo, Edicions del Mall, Empúries, Edicions 62, Edhasa, i Vicens Vives fins a Martínez Roca (amb qui va tenir una intensa relació laboral del 1973 al 1993), Ediciones B, Destino, Anagrama, Tusquets, Muchnick, Pagès, Deriva i Apostrophe.

La seva relació amb Aymà comença al juliol del 1966, quan escriu al director, J.B. Cendrós, a qui coneix a través de l'Obra Cultural Catalana a Buenos Aires, i s'ofereix per traduir obres de l'anglès, cosa a la qual Cendrós respon, que «en realitat ens manquen bons traductors de l'anglès, sobretot perquè tenim comprats els drets per a la llengua catalana de les obres de Faulkner, Graham Greene, Lawrence Durrell, Henry Miller, Anaïs Nin, etc.». Immediatament li proposa de traduir *Les palmeres salvatges* de Faulkner i li pregunta si es veuria amb cor de traduir alguna obra de Miller. No podia començar millor: Miller es convertirà literalment en «l'autor de la seva vida», i quant a Faulkner, bé, si després de començar amb un os com aquest no va deixar córrer la dèria per traduir, que no ho va fer, era difícil que se li resistís res. A aquesta obra seguiria *El brogit i la fúria*, també de Faulkner, *Tròpic de Càncer* i *Primavera Negra* de Miller, *Per qui toquen les campanes* de Hemingway, *Allò que el vent s'endugué*, *L'amant de Lady Chateterley*, *La taronja mecànica*, *Washington Square* i un llarg etcètera.

El director literari d'Aymà en aquells moments era Joan Oliver, amb qui Arbonès va intercanviar unes quaranta cartes de caire eminentment literari. El 1978, per exemple, Oliver li deia en una carta entusiasta:

Vós sou, benvolgut amic, un dels puntals d'aquesta casa com a Traductor en Cap. Ens feu quedar bé! No pocs lectors qualificats de les vostres versions de l'anglès ens han dit que les estimaven superiors a la castellana i a la francesa. Jo us puc dir

que el vostre català em sembla ric i substanciós i aquí i allà em sorpreneu amb mots o amb modismes d'una precisió insòlita. (Tinc curiositat per saber de quina comarca sou). Traduir Miller no és gens fàcil! I fins i tot de l'empresa, físicament prou feixuga, d'«anostrar» *Allò que el vent s'endugué* us n'heu sortit ben exitosament. Les dones de casa, grans lectores de novel·les bones i mitjanes, d'«amor i de guerra», me'n donen bon testimoni.

Responent a la pregunta de quina comarca era, Arbonès passa revista amb tan detall dels seus inicis i la seva trajectòria com a traductor que em penso que val la pena reproduir-ho:

Vaig néixer al barri de Santa Caterina, al carrer de Cortines, que és un carrer «estret i vell». Els meus pares són d'uns pobles de vora de Fraga, de Vilella de Cinca la mare, i de Torrent de Cinca, el pare, per bé que de molt joves tos dos van viure a Lleida i després a Barcelona. Jo, el català, el vaig aprendre de llegir-lo i d'escriure'l pràcticament tot sol. (De fet, encara l'estic aprenent.) Un temps, ens donà unes classes (a uns amics i a mi) un professor que es deia Antoni Jaume i que també era una mica poeta, molt erudit i un gran català, i ens va ensenyar, potser més que la llengua en si, a estimar i valorar la literatura catalana. Després, vam fer contacte amb en Triadú, qui també ens estimulà a estudiar les nostres lletres i, un cop, em va donar a traduir un treball escrit en anglès sobre en Servet, i em penso que deu ser la primera traducció que hagi fet mai i, sense dubte, molt dolenta. Posteriorment, després de mil provatures, vaig traduir una obreta de teatre de Richard Hughes, que va posar en escena en Ricard Salvat. Un cop a Buenos Aires vaig entrar a treballar a l'Editorial Poseidón, de Joan Merli, i vaig començar a traduir novel·les de «lladres i serenos» al castellà. Més endavant, vaig traduir les obres de teatre d'en Tennessee Williams i Arthur Miller, que ja coneixeu, i que foren representades al Casal de Catalunya. I després... bé, després ja vaig començar a traduir per a vosaltres, mercès a la confiança que vau dipositar en mi quan, d'entrada, em vau encarregar de traduir Faulkner!

De fet, el llenguatge col·loquial em penso que el devia aprendre al carrer, i dels companys de feina i de la «mili». [...] Mai no vaig poder fer estudis superiors. Als catorze anys vaig entrar a treballar a la firma Isolektra i tirava de carretó, repartint paquets per les agències de transports. Allí imperava un esperit bastant catalanesc i les comunicacions internes es feien en català. [...] Més tard, als vespres estudiava anglès amb un professor particular d'accent macarrònic, però al cap d'uns mesos ho vaig deixar córrer i em vaig dedicar a llegir tot el que podia en llengua anglesa...

Un cop traslladat a l'Argentina, vaig començar a col·laborar a les publicacions *Ressorgiment* i *Catalunya*, a dirigir teatre, a donar conferències i a dictar cursos de literatura catalana. En fi, l'única cosa que no vaig fer és dedicar-me a guanyar diners, a «fer l'Amèrica», de tal manera que sempre he hagut de pensar com un bastiaix per fer bullir l'olla i mantenir la família.

Quan el 1983 el fons publicat per Aymà a la col·lecció Proa passa a Enciclopèdia Catalana i donarà origen a Editorial Proa —cosa de què ens assabentem a les cartes—, Arbonès continuarà treballant per a ells uns anys més però ja sense l'agradable relació amistosa que el va unir a Oliver i Cendrós.

Al desembre de 1991 comença la seva relació laboral amb Editorial Columna, per a qui en l'última dècada del segle va traduir una vintena de llibres, alhora que continua traduint assíduament per a Edicions 62, Edhasa, Vicens Vives, Eumo i Martínez Roca.

Hi ha un moment d'inflexió important en la dedicació d'Arbonès a la traducció, quan l'any 1988 decideix abandonar el treball que feia a l'editorial Marymar per dedicar-se exclusivament a la traducció. Com escriu a diversos corresponals al mes de juliol:

He pres una decisió molt dràstica respecte a la feina. Des de primers de mes que ja no treballo més a l'editorial. Resulta que m'havia de llevar cada dia a les sis del matí, viatjar a la capital en uns trens farcits de gent i que mai no van a l'hora, estar-me a l'editorial fins a les sis de la tarda, retornar a casa amb el mateix mitjà de transport, i posar-me a traduir fins a les nou del vespre. Els dissabtes i diumenges també me'ls passava traduint. El cas és que el sou per tantes hores de feina era una misèria (en aquests moments, una mica més de cent dòlars) i, en canvi, me'l podia guanyar tranquil·lament amb una hora de traducció diària. Resultat: he tirat les xarxes per assegurar-me feina de traducció de les editorials catalanes i he engegat a dida l'editorial argentina. Ara, doncs, puc dedicar sis o set hores a la traducció, o sigui que guanyo més i, sobretot, sóc amo del meu temps. Sóc un home lliure!

A partir d'aquest moment, la sensació que viu (i treballa) a Catalunya encara és més evident i les cartes a les editorials traspuen tot sovint l'ansia tan característica de tot traductor de no tenir prou encàrrecs per poder viure de la feina, que «les editorials no donin l'abast», com diu ell en ocasions.

A banda de les cartes amb les editorials, n'hi ha tota una sèrie amb escriptors que tenen gran interès literari. Sense cap mena de dubte, les que formen un corpus literari més impressionant són les que va intercanviar amb Joaquim Carbó. La primera, enviada per Carbó per comunicar-li el resultat del premi Ramon Folch i Camarasa, en el qual Arbonès ha quedat finalista, està datada de maig del 1967. A la resposta, Arbonès li diu que li sembla «que ha guanyat un amic per sempre. Això que pressento, el temps no farà més que confirmar-ho. Estic segur.» No anava errat: la correspondència entre Carbó i Arbonès dura ben bé fins a la mort d'Arbonès i, a ritme d'una carta al mes com a mínim, arriba a constar d'unes quatre-centes cartes, pel cap baix. Si, com hem dit, les cartes amb les editorials permeten traçar la història de l'edició catalana de la segona meitat del segle xx, les cartes que li escriu Joaquim Carbó, sempre de tres o quatre planes, permeten bastir una detallada història de la vida literària i teatral de Barcelona. Alhora, les que li envia Arbonès ens forneixen una imatge del tipus de vida que duia Arbonès a Buenos Aires:

Buenos Aires és una ciutat mostruosa que, en no tenir cap barrera que li tanqués el pas —llevat del riu per un costat— s'ha estès horitzontalment pels tres altres costats tot formant això que hom coneix com Gran Buenos Aires, o sigui, una sèrie de petites poblacions que es van unint sense solució de continuïtat per les vies fèrries i les avingudes, algunes de les quals són autèntiques carreteres. Doncs bé, nosal-

tres vivim en una d'aquestes petites ciutats, que és Bernal. [...] Tenim una casa d'una sola planta, amb jardí al davant i al darrera. En aquest hi tenim una «barba-coa», com diuen a Barcelona, o una «parrilla» com en diuen aquí, on fem «asados» i unes paelles sensacionals, i a l'estiu generalment dinem en aquest jardí sota una parra monumental. Per a l'hivern, tenim una sala d'estar molt gran amb escalfapanxes de llenya. La localitat és més aviat residencial i gairebé tothom té el seu cotxe. Nosaltres no en tenim, de manera que ens cal viatjar cada dia de Bernal a la capital amb tren, que triga uns 25/30 minuts a fer el recorregut...

Com en el cas de molts altres corresponsals, els primers anys s'escriuen sense haver-se conegut, però a partir del 1980, quan Arbonès «després de vint-i-tres anys de viure caminant per terres estranyes», com diu ell, aconsegueix fer realitat el somni de venir per primer cop a Barcelona, l'amistat s'aferma, les cartes prenen un caire més d'amics de tota la vida i hi ha moltes referències als moments passats junts a Barcelona.

Un tema recurrent de gran interès, tant en les cartes amb les editorials com amb la majoria de corresponsals escriptors, és el de la llengua. Les editorials li comenten habitualment algunes de les normes que van imposant (que val a dir que canvien amb certa constància). Em va cridar l'atenció, per exemple, una carta que li envia Francesc Vallverdú el 1982 en què li diu: «Sobre la teva traducció, m'he permès de donar instruccions al corrector perquè supprimeixi l'article personal davant els noms estrangers. Des de Josep Carner, els traductors catalans preferim no utilitzar aquest article col·loquial, per tres raons: a) perquè en anglès aquest article no s'utilitza; b) pel seu caràcter marcadament col·loquial; c) perquè no és una forma estàndard, sinó dialectal. Només deixem algunes formes de “la” en els diàlegs, quan la construcció queda massa dura.» En una altra ocasió, arran de la traducció d'*Ada o l'ardor*, de Nabokov, li pregunten: «¿Per què triar *manta* si ha caigut des de segles en desús?», o li fan esment d'una qüestió «absolutament opinable», com ara la seva tendència a utilitzar les formes més rares en lloc de les més corrents. És evident que traduir des de tan lluny com ell ho feia, havia de tenir alguna dificultat afegida, sobretot en una època en què la velocitat de canvi de la norma en català era prou vertiginosa. En una carta (del 1990), Montserrat Roig li diu: «Veig que no pares de treballar. T'admiro! Deu ser molt difícil escriure i traduir sense sentir la llengua de cada dia! Com t'ho fas?»

No sé si és difícil això de traduir sense estar en contacte amb la llengua parlada —li respon Arbonès—. Penso que la llengua literària no deixa de ser una convenció, que sempre és inventada (fins i tot ho era la d'en Hemingway, que tantes vegades s'ha citat com a paradigma de l'escriptor que té bona orel·la per copsar la llengua del carrer), i, en el nostre cas, si pares massa l'orella, quan ets a Barcelona, per exemple, el que sents és el castellà mal parlat i un català degradat. De manera que no sé fins a quin punt és cap avantatge sentir o estar immers en la llengua del carrer. Crec que el que cal és que els diàlegs de les novel·les sonin com si aquella fos la parla que realment s'empra. No sé... tu com a novel·lista hi podràs dir la teva, tot això, oi?

En una carrera de traductor tan llarga com la d'Arbonès, al costat d'un nombre molt elevat d'elogis, també va haver de fer front a algunes crítiques que probablement la llunyania feia més feridores. El 1975, per exemple, com ell mateix explica a molts dels seus correpondsals, en una crítica sobre la traducció que havia fet del llibre de James Purdy, *Cambres estretes*, Ferran Toutain deia al *Diari de Barcelona*: «És de doldre que la traducció catalana, molt en la línia de l'escola Pedroló i massa servil amb la sintaxi de l'original, no estigui a l'altura d'aquestes qualitats.» Val a dir que van ser moltes les cartes que va rebre de «solidaritat» i reconeixement arran d'aquesta crítica. En una carta de resposta a Joan Oliver, li diu: «Vós, que heu conegut l'exili, ja sabeu, ja coneixeu la soledat que de vegades envolta el cor de l'home que viu lluny de la terra. Per això resulta tan aconhortadora la paraula càlida d'un amic. Així, arran de les manifestacions d'aqueix crític al qual us referiu, havia rebut cartes de Pedroló, Triadú, Benguerel, Espriu, Manent i d'altres. Ara m'arriben aquests mots vostres... Gràcies!»

Unes cartes que em sembla que tenen una especial importància en aquest sentit són les que li escriu el seu (nostre) col·lega Joaquim Mallafrè, en una correspondència que va de primers de la dècada de 1980 fins al final de segle. El tema de les cartes és eminentment la traducció. Així, al desembre del 85, Mallafrè li diu:

Aquest estiu vaig llegir *La fira de les vanitats*. Et felicito de debò. Sé perfectament com és de reconsegurat Thackeray, amb els seus períodes, el seu estil de facilitat aparent, la seva elegància en certs aspectes, que es pot perdre amb tanta facilitat. La teva traducció és d'una correcció extraordinària. Ja saps que sempre he admirat la teva seriositat, la teva professionalitat, procurant sempre servir l'autor i els resultats són sempre d'una eficàcia exemplar. La prosa de la traducció transcorre *smoothly & fluently*, i llisca agradablement, sense durícies. Hi ha una feina humil —el traductor queda entre bastidors, no es veu, i això és difícil, tenaç—, que dóna el to que la traducció necessita. En fi, no he anat comprovant pas l'original anglès tota l'estona, però els lectors catalans sens dubte llegiran una bona versió de *La Fira de les Vanitats*. No he observat res detonant, que em fes mal d'orella o em fes dubtar.

En resum, et felicito. Per sort tenim molt bones traduccions en català avui en dia. Hi ha un nivell mitjà extraordinàriament digne, trobo jo. Tu ja el tenies fa anys, en temps on traduir no tenia unes possibilitats gaire àmplies. Estic molt content que continuis treballant amb tanta empena.

El moment més delicat a la vida de Jordi Arbonès com a traductor és quan va aparèixer el llibre de Pericay i Toutain *El malentès del noucentisme*, en què fan una crítica bastant ferotge del model de llengüa que utilitzava Arbonès en les seves traduccions. Ho comenta amb la majoria dels seus amics i correpondsals i, deixant de banda el disgust que va tenir ell i, evidentment, tots els seus amics, és molt interessant llegir les reaccions com a exponent de l'estat de la qüestió en el tema de la llengua. Diu Mallafrè:

Arran d'aquells atacs maniqueus al noucentisme i a tot el que els fa ferum de noucentista, tu inclòs, vaig parlar de tu amb amics —Parcerisas, Rendé— sobre la injustícia de certs atacs. També amb Lluís Todó [...] vaig parlar de simplificacions crítiques i de desqualificacions inacceptables: a) La crítica al «postnoucentisme», defensable

en ella mateixa, no pot partir del prejudici lingüístic; b) El noucentisme crea un cert estil nacional, amb qui hom pot tenir desacords, però això és una opinió. L'estil es pot defensar i, en tot cas, cal considerar que va ser tallat d'arrel i sense possibilitats d'una projecció normal; c) En qualsevol cas, no es pot confondre una creació lèxica literària (que pot ser ben legítima al meu entendre, i algú pot considerar artificiosa) d'una expressió ben viva, com «virosta» que posen al mateix sac, simplement perquè no és habitual al lèxic barceloní actual d'un cert àmbit; d) No es pot fer una crítica demolidora de trajectòries tan àmplies, riques i diverses com la teva. Potser algú s'atreveix més amb tu perquè ets lluny i això em semblaria més greu i tot. [...]

De tota manera, no pateixis. Entre la gent que tracto, el teu prestigi no ha minvat gens, i fins i tot gent que et coneix menys troben els atacs amb un cert to d'estirabot. Vist des de lluny et pot semblar greu —i certament molesta— però és simplement perquè els aspectes negatius fan més soroll, encara que el concepte positiu sigui el dominant. La teva obra parla per si sola i la tenim aquí, ben sòlida enfront de crítiques a instrumentalitzacions ocasionals. I la reacció a les crítiques et va ser clarament favorable.

Un interlocutor remarcable, pel que fa al contingut literari de les cartes, és l'escriptor mallorquí Antoni Serra, lector inveterat com fa palès a les cartes, amb qui va intercanviar una quarantena de cartes del 1984 al 2001. Li escriu Antoni Serra: «Estimat amic, i no dec haver emprat aquesta paraula més adequadament perquè, de debò, heu estat un amic i, fins i tot, més que un amic, ja que no podeu imaginar-vos què ha representat per a mi llegir les vostres traduccions de Miller i de Lawrence entre d'altres.» Aquest to de professió d'amistat és molt habitual en un gran nombre de cartes i voldria citar un paràgraf de la carta de plena admiració que li envia Jaume Ruaix el 1990. Després de dir-li amb to molt abrandat que és un «discret admirador» seu des de l'època d'universitari, que ha llegit molts llibres traduïts per ell i que, havent fet de traductor, considera que «un bon traductor ha de ser com els àrbitres: com menys es notin millor», li comenta que un dia, «vaig descobrir que tota aquesta tasca la feies des de l'altre cantó del bassal, i llavors la meua normal admiració es convertí en doble: traduir al català, fer-ho bé i, a més, des de Sud-amèrica. Renoi! Potser a tu no et sembla res d'extraordinari, però jo ho trobo al·lucinant. Ni que sigui tan sols per no estar mai en contacte amb la llengua oral. Imagino que ha de ser com traduir a una mena de llengua imaginària, irreal. Fantàstic! Alto! Potser el que al·lucina sóc jo.»

Aquí acaba aquest recorregut per les cartes de Jordi Arbonès, que només pretén ser un tast de tot el que es pot amagar entre les pàgines d'un epistolari que abraça el mig segle just anterior a la ràpida i eficaç comunicació electrònica que elimina tota distància. Esperem que entre els molts estudiants d'aquesta Facultat, alguns puguin investigar aquest material i arribin a utilitzar-lo per fer algun estudi, memòria, tesi o llibre. A banda del traductor professional, del català lluny de casa, de les grandeses i misèries de la vida quotidiana, hi trobaran sobretot l'home de lletres. Com escrivia als anys noranta a Antoni Clapés, també un dels corresponents més prolífics: «El que més agraeixo del meu pas pel món de les lletres, ni que sigui mitjançant una tasca de segon ordre com ho és la traducció, és les amistats que he fet».